

**INTERNET VA RAQAMLI MUHITNING YOSHILAR
JINOYATCHILIGIGA TA'SIRI: KRIMINALOGIK
TAHLIL VA ISTIQBOLDAGI VAZIFALAR**

Rafikova Muattar Ravshanovna

Bojxona instituti "Ijtimoiy-gumanitar
fanlar" kafedrası boshlig'i,
pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa fanlari
doktori(PhD), dotsent, podpolkovnik

Annotatsiya: Mazkur maqolada globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida internet muhitining yoshlar va voyaga yetmaganlar xulq-atvoriga, shuningdek, ular tomonidan sodir etiladigan yangi turdagi jinoyatlar dinamikasiga ta'siri tahlil qilingan. Kibermakondagi tahdidlar, jumladan, kiberbulling, fishing, onlayn-qimor o'yinlari va yot g'oyalar tarqalishining kriminologik omillari baholangan hamda ularning oldini olishga qaratilgan milliy qonunchilik asoslari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqamli muhit, yoshlar jinoyatchiligi, kibermakon, axborot xavfsizligi, kiberbulling, profilaktika, raqamli dalillar.

Abstract: This article analyzes the impact of the Internet environment on the behavior of young people and minors in the context of globalization and digital transformation, as well as the dynamics of new types of crimes committed by them. Criminological factors of threats in cyberspace, including cyberbullying, phishing, online gambling and the spread of foreign ideas, are assessed, and national legislative frameworks and practical recommendations aimed at their prevention are developed.

Keywords: digital environment, youth crime, cyberspace, information security, cyberbullying, prevention, digital evidence.

Zamonaviy dunyoda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ijtimoiy hayotning raqamlashishi jamiyat rivojiga ulkan ijobiy sur'at bag'ishlash bilan bir qatorda, an'anaviy jinoyatchilikning yangi shakllari —

kiberjinoyatchilik va virtual makondagi huquqbuzarliklarning keskin ko'payishiga olib keldi. Bugungi kunda aholisining qariyb 60 foizini yoshlar tashkil etuvchi O'zbekiston Respublikasida internet va ijtimoiy tarmoqlar o'sib kelayotgan avlod hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi.

Biroq raqamli savodxonlik va axborot iste'moli madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi yoshlarning virtual muhitdagi salbiy oqimlar, kiberfiribgarlik, onlayn-qimor o'yinlari (bukmekerlik) tuzog'iga tushib qolishiga sabab bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: *"Bugungi globallashuv davrida fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi faqat g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish har qachongidan ham muhimdir"* [1]. Bu esa virtual makondagi yoshlar jinoyatchiligining kriminologik xususiyatlarini tizimli o'rganish hamda unga qarshi kurashishning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish dolzarbligini belgilaydi.

Mamlakatimizda raqamli muhitda yoshlar xavfsizligini ta'minlashning mustahkam qonunchilik bazasi yaratilgan. Xususan, O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 8-sentyabrdagi **"Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"**gi O'RQ-444-son **Qonuni** raqamli kontentni yosh toifalariga ajratish va markalash tartibini belgilaydi [2]. Shuningdek, raqamli makonda sodir etiladigan jinoyatlar uchun javobgarlik masalalari O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi hamda raqamli dalillarni mustahkamlashga oid so'nggi protsessual o'zgarishlar bilan tartibga solinadi [3].

So'nggi yillarda o'tkazilgan ijtimoiy so'rovnomalar va jinoyat ishlari tahlili internetning yoshlar jinoyatchiligiga ta'sirini ikkita asosiy yo'nalishda ko'rsatmoqda.

Birinchi yo'nalish — yoshlarning jinoyat obyekti (jabrlanuvchi) sifatida ishtiroki. Kiberbulling (virtual bezorilik), fishing va tarmoq orqali tovlamachilik qurboniga aylangan o'smirlarning ruhiy holati yomonlashib, ularning o'zlari ham keyinchalik zo'ravonlik yoki deviant xulq-atvor egasiga aylanmoqda [4]. Ijtimoiy

tarmoqlardan kuniga me'yordan ortiq foydalanadigan o'smirlar orasida depressiya va tajovuzkorlik darajasi yuqori bo'ladi. Virtual makondagi anonimlik hissi yoshlarda jazosizlik illyuziyasini yaratadi va bu ularni kiberfiribgarlik hamda internet orqali shaxsni haqorat qilish kabi huquqbuzarliklarga undaydi. Tarmoqdagi psixologik bosimlar yoshlarni emotsional tushkunlikka tushirib, ularni noqonuniy guruhlariga qo'shilib qolish xavfini orttiradi.

Oflayn hayotda o'zini namoyon eta olmagan voyaga yetmaganlar virtual dunyoda "kuchli shaxs" bo'lib ko'rinishga intiladilar. Bu esa ijtimoiy tarmoqlarda agressiv kontentlarni tarqatish yoki boshqa tengdoshlariga nisbatan raqamli zo'ravonlik (trolling) uyushtirish shaklida namoyon bo'lmoqda. Raqamli muhitdagi bunday destruktiv xulq-atvor vaqt o'tishi bilan real hayotdagi jinoiy qilmishlarga transformatsiyalanadi.

Ikkinchi yo'nalish — yoshlarning jinoyat subyektiga aylanishi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, yoshlar o'rtasida sodir etilayotgan kiberfiribgarlik va plastik kartalardan pul o'g'rilash holatlari yildan-yilga oshib bormoqda. Eng xavfli trendlardan biri — sintetik narkotiklarning ("alfa-PVP", "mefedron") onlayn do'konlar va maxsus yashirin Telegram-botlar orqali tarqatilishida voyaga yetmaganlarning "kuryerlik" (zakladka) qilib jalb etilishidir [5]. Ushbu jarayonda jinoiy guruhlar yoshlarning pul topishga bo'lgan qiziqishi va kompyuter texnologiyalarini yaxshi tushunishidan o'z manfaatlari yo'lida foydalanmoqda.

Bundan tashqari, internetdagi nazoratsizlik voyaga yetmaganlar orasida onlayn-qimor va bukmekerlik o'yinlariga qaramlikni kuchaytirib, ularni tez va oson pul topish maqsadida o'g'rilik va firibgarlik sodir etishga majbur qilmoqda. Virtual muhitdagi ekstremistik va radikal targ'ibotlar ham milliy xavfsizlikka raqamli tahdid sifatida namoyon bo'lmoqda. Yoshlarning diniy yoki siyosiy bilimlari yetarli emasligi sababli, ular internetda tarqatiladigan soxta g'oyalarga tez ishonib qoladilar va o'zlari bilmagan holda taqiqlangan materiallarni tarqatish jinoyati ishtirokchisiga aylanadilar.

Rivojlangan davlatlarda ushbu muammoga qarshi kurash tizimli yo'lga qo'yilgan. Masalan, Janubiy Koreyada "Axborotlashtirish madaniyatini yoyish to'g'risida"gi qonun mavjud bo'lib, maktab yoshidanoq bolalarga raqamli gigiyena majburiy fan sifatida o'qitiladi. AQSH va Buyuk Britaniyada esa yirik ijtimoiy tarmoqlarga voyaga yetmaganlar xavfsizligini ta'minlash bo'yicha algoritmlarni joriy etish majburiyati yuklangan. Xorij tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli jinoyatchilikka qarshi faqat jazo choralari bilan emas, balki erta profilaktika va raqamli madaniyatni yuksaltirish orqali samarali kurashish mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, zamonaviy axborot jamiyatida internet va raqamli muhit yoshlar kamoloti, ularning intellektual va professional o'sishi uchun misli ko'rilmagan cheksiz imkoniyatlar eshigini ochdi. Bugungi kunda virtual makon masofaviy ta'lim olish, jahon kutubxonalari va ilmiy bazalaridan erkin foydalanish, zamonaviy IT-kasblarni egallash hamda global miqyosda fikr va tajriba almashish uchun bebaho platforma vazifasini bajarmoqda. Yoshlarning raqamli texnologiyalarni tez o'zlashtirishi ularda kreativ fikrlash, startap loyihalarni amalga oshirish va xalqaro mehnat bozoriga integratsiyalashuv sur'atlarini tezlashtirdi.

Biroq raqamli transformatsiya jarayoni o'zining ijobiy jihatlari bilan bir qatorda, o'sib kelayotgan avlodni jiddiy kriminogen xavf-xatarlar va virtual tahdidlar girdobiga uloqtirish xususiyatiga ham egadir. Mazkur muhitning xavfli jihati shundaki, internet makonidagi cheksizlik va nazoratsizlik voyaga yetmaganlarning hali to'liq shakllanib ulgurmagan ruhiyati va huquqiy ongiga destruktiv ta'sir ko'rsatadi. Natijada virtual dunyo yoshlarni jinoyat yo'lga boshlash va ularni jinoiy subyektlarga aylantirishning o'ziga xos "katalizatori" bo'lib xizmat qilmoqda.

Internet va raqamli muhit yoshlar kamoloti uchun cheksiz imkoniyatlar berish bilan birga, ularni jinoyat yo'lga boshlash xavfini ham tug'diradi. Mazkur muammoni tizimli hal etish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

- Umumta'lim maktablari va oliygohlarda "Raqamli gigiyena va kiberxavfsizlik" majburiy kurslarini joriy etish lozim. Bu kurslarda yoshlar tarmoqda qanday xavfsiz harakat qilish va shaxsiy ma'lumotlarni himoyalashni o'rganadilar.
- Voyaga yetmaganlarning ta'lim muassasalarida va jamoat joylarida internetdan foydalanishida zararli kontentlarni avtomatik bloklovchi milliy filtrlash tizimini kuchaytirish.
- Ota-onalar o'rtasida farzandlarning internetdagi faoliyatini kuzatish imkonini beruvchi "Ota-ona nazorati" (Parental control) dasturlarini ommalashtirish va oilaviy raqamli madaniyatni shakllantirish.
- Huquqni muhofaza qiluvchi organlar tarkibidagi kiberjinoyatlarga qarshi kurashish bo'linmalarining moddiy-texnik va raqamli ekspertiza salohiyatini yanada oshirish hamda internet-platformalar bilan tezkor hamkorlikni yo'lga qo'yish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – B. 245.
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida. – Toshkent, 2017- yil 8-sentyabr, O'RQ-444-son.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi (Raqamli dalillar to'g'risidagi qismi: O'RQ-1003-son qonun bilan kiritilgan o'zgartirishlar, 2024-yil 21-noyabr) // Lex.uz.
4. Salomov S.A. Internet va ijtimoiy tarmoqlar: yoshlar ongiga ta'siri va xavflari // Ilmiy-tadqiqotlar jurnali. – 2025. – №12. – B. 45-51.
5. Samiyev T. Jinoyat ishlari bo'yicha raqamli ekspertizadan foydalanishning protsessual va kriminalistik asoslari: Monografiya. – Toshkent: Bosh prokuratura Akademiyasi, 2023. – 180 b.